REVIEW: Adela Hîncu și Victor Karady, Social Science in "Other Europe" since 1945

Cristina PREUTU

Universitatea „Alexandru Ioan Cuza" din Iași, Facultatea de Istorie
Alexandru Ioan Cuza University of Iași, Faculty of History
Personal e-mail: preutucristina@yahoo.com

REVIEW: Adela Hîncu AND Victor Karady, Social Science in "Other Europe" since 1945

The volume edited by Adela Hîncu and Victor Karady, Social Sciences in "Other Europe" since 1945, is one of the most expected volume on the historiographic "market". The volume brings together several studies dedicated to the evolution and development of the social sciences in the communist bloc. Thus, we can see a series of case studies pertaining to Romania, Poland, Czechoslovakia, Hungary and Yugoslavia.

The main thesis is that even if there was a unitary model of ideology, adopted along with the establishment of communist regimes, there were different processes in the evolution of the regimes within each state. And in this process, the social sciences played different roles: from creating a resistance to political control, to negotiating or defining the legitimacy of the regimes. But each state approached the issue differently, and internal party conflicts, as well as East-West dynamics, characteristic of the Cold War, led to unexpected transformations in the field of social sciences, as well as changes of the relations of power and of the social and political roles.

Keywords: social science, sociology, research, communist bloc, epistemology.

Una dintre cărțile anului 2018 care nu ar trebui să treacă nerăsfoite, cel puțin, de cei care se preocupă de cercetarea și înțelegerea istoriei recente este volumul editat de Adela Hîncu și Victor Karady, intitulată *Social Science in "Other Europe" since 1945*[1]. Titlul ales suscită deja interesul, întrucât se folosește expresia de „Other Europe", și nu cea de „Europa Centrală și de Est" sau „blocul comunist". Și, totuși, de ce între ghilimele? „Cealaltă Europă" raportată la Europa de Vest de după 1945 sau la Europa înainte de 1945[2]?

Putem remarca încă de la început paleta foarte variată a temelor și a studiilor de caz abordate (cazul polonez, român, ungar, iugoslav, cehoslovac, sovietic, dar și câteva studii dedicate unor aspecte ale științelor sociale din statele vestice), care converg către creionarea unei noi direcții de cercetare, cea a identificării, definirii și analizării evoluției domeniul științelor sociale în Europa Centrală și Estică de după 1945. Astfel, volumul este organizat în patru părți, în care studiile sunt grupate atât după criteriul cronologic, cât și problematizant (denumirea fiecărei părți este relevantă în acest sens: „Nealinierea: modernizare, sovietizare și destalinizare"; „Sociologia de-a lungul anilor '60 și '70"; „Întâlniri și colaborări transnaționale în anii '80"; „Realinierea: socialismul târziu, post-socialism și dincolo de toate acestea").

O foarte bună observație pe care editorul Adela Hîncu o face este aceea că schimbările epistemologice

ale socialismului târziu și ale perioadei post-socialiste au rămas mult timp într-un con de umbră, studiile concentrându-se mai mult pe anii ,50, caracterizați de procesul de instaurare a regimurilor comuniste; și pe anii ,80, care poartă amprenta procesului de „perestroika". De aceea, o privire mai atente aruncată și asupra anilor ,60-'70 ne poate aduce o serie de răspunsuri cu privire la caracterul regimurilor socialiste.

Ce-și propun editorii, respectiv autorii să realizeze prin acest volum? Premisa enunțată în introducerea volumului este următoarea: „volumul pornește de la întrebarea cum schimbarea politică, socială, economică și epistemologică se împletește la nivel local și național, în cadrul unor interacțiuni transnaționale și al unui proces global mai larg"[3]. Premisa este una mult mai amplă, autorii luând în considerare contestarea adusă științelor sociale dezvoltate în contextul Războiului Rece. Autorii consideră că trebuie reluate și reanalizate o serie de probleme și de situații care ar putea aduce unele explicații cu privire la însăși natura regimului politic, nu doar a situației domeniului științelor sociale. În această ordine de idei, remarcăm atenția acordată de către editori introducerii volumului, în care sunt subliniate o serie de concepte și procese-cheie în înțelegerea evoluției științelor sociale în perioada comunistă. Astfel, se poate observa că însuși termenul de „sovietizare" implică explicații și înțelegeri multiple și ridică unele semne de întrebare. Din punct de vedere istoriografic, termenul de „sovietizare" a fost utilizat ca fenomen general valabil pentru etapa de instaurare a regimurilor comuniste în Europa. Dar acest lucru a dus la o viziune simplistă, din perspectiva editorului Adela Hîncu, a omogenizării blocului european sub controlul direct al sovieticilor. Tema este reluată în studiul lui Zoltán Ginelli, care abordează subiectul „sovietizării" geografiei Ungariei. Zoltán Ginelli critică generalizarea acestui termen, care nu face decât să întărească o serie de stereotipuri Est-Vest. O analiză a situației din Ungaria din perspectiva existenței doar a două categorii: „păpușari" și „victime" este greșită, întrucât sistemul a implicat mai mulți actori, care și-au asumat discursul ideologic din diferite rațiuni: interes, violență, rezistență sau difuzarea diferitelor politici[4].

În aceeași ordine de idei este scris și studiul lui Zoltán Rostás, în care acesta analizează etapele reabilitării sociologiei în contextul existenței regimului comunist din România. Autorul atrage atenția asupra existenței unui întreg proces de reabilitare, care a depins foarte mult de direcția politicii interne și care a fost influențat de intelectuali și de conflictele de partid, precum și de dinamica relațiilor internaționale în care s-a implicat România. Toate aceste elemente au făcut ca domeniul sociologiei să fie legat atât de moștenirea sa din interbelic, cât și de evoluțiile din acel moment ale cercetării în domeniu.

Această problematică a reabilitărilor științelor sociale, care au determinat un flux natural al evoluției domeniului în sine și au rupt bariera existentă între Est și Vest, este una dintre principalele problematici abordate în studiile acestui volum. Studiile și cercetările publicate spre finalul anilor ,50 au destabilizat viziunea asupra Europei Centrale și de Est ca un bloc monolitic și au ținut cont de transformările impuse de către diferiți actori, subliniind procesul de negociere, transfer, compromis, adaptare în domeniile politic, economic, social, cultural. Studiul lui Zoltán Rostás, pe care l-am amintit mai sus, analizează tocmai aceste procese și strategii aplicate de diferiți actori. Sociologia a continuat să fie practicată, dar în cadre diferite, uneori absconse, profitând de diferite „portițe" oferite de luptele interne de partid sau, pur și simplu, de nevoia regimului/conducătorului de a se reinventa și relegitima.

În acest context, apare problema continuității și a rupturii, a existenței unui ciclu de reformare, liberalizare și „normalizare" pe care domeniul științelor sociale l-a avut în perioada postbelică. Această perspectivă a rupturii și a continuității domeniului sociologiei odată cu instaurarea regimurilor comuniste este abordată și de autoarea Eva Laiferová, pentru cazul Slovaciei. Este interesant de observat, încă de la început, asumarea domeniului sociologic de către slovaci, respectiv Slovacia. Deși analiza este axată pe transformările și evoluțiile sociologiei din 1918 până în 1992, perioada de existență a statului cehoslovac, autoarea face următoarea precizare încă de la începutul lucrării: „numeroase instituții au fost înființate în Slovacia datorită sprijinului masiv – atât personal, cât și instituțional – al administrației de stat, iar *inteligheția* cehă a pus bazele infrastructurii științelor sociale"[5]. Astfel, Școala de sociologie de la Bratislava și-a găsit o continuitate și după 1948, sub o altă formă. Procesul transformării este diferit de cel al României, de exemplu. Adoptând terminologia istoriografiei cehoslovace, Eva Laiferová susține că „normalizarea" regimului (1968-1989), determinată de invadarea Cehoslovaciei de către trupele Tratatului de la Varșovia (la invitația făcută de către grupul comuniștilor „ortodoxiști" din Republica Socialistă Cehoslovacia), determină „o a doua execuție" a sociologiei slovace. Acuzațiile aduse acestui domeniu sunt asemănătoare cu cele din anii ,50, când sociologia era etichetată ca fiind „o pseudo-știință burgheză"[6].

Etapa destalinizării din URSS a determinat un prim val al liberalizării în științelor sociale în Europa Centrală și de Est. Procesul a evoluat diferit de la un stat la altul, determinând mai multe forme ale destalinizării, care au putut fi greu predictibile. Anii ,50 ar putea fi caracterizați din perspectiva științelor sociale și prin profesionalismul domeniului. Procesul de reformare și de dezvoltare a științelor sociale este strâns legat de luptele interne din partid, de memoria politică oficială și nu poate fi rupt de moștenirea culturală și politică din perioada interbelică și de adevărata epistemologie marxist-leninistă.

Dintr-o perspectivă cronologică, anii ‚60 au fost anii în care sociologia a atins cel mai înalt punct de dezvoltare. Alături de etnologie, sociologia a oferit regimului instrumente de reprezentare și autolegitimare. Acest lucru s-a putut vedea cel mai bine în cazul Iugoslaviei. În studiul său, Matthias Duller explică faptul că sociologia nu era un domeniu foarte dezvoltat înainte de al Doilea Război Mondial, deși au existat reviste și studii specifice. Întrucât evoluțiile politice de după război au dus la o ruptură ideologică, și nu numai, între Tito și Stalin, sociologii au fost valorificați în premisele ideologice ale noului stat. În acest fel, sociologia a stat în serviciul partidului-stat, care avea nevoie de o argumentare științifică a poziției sale ideologice. Prin urmare, spre deosebire de celelalte state ale blocului comunist, Iugoslavia și-a asumat chiar de la început științele sociale și a încurajat dezvoltarea și instituționalizarea lor. Prima mare instituție a fost creată în 1957, sub numele de Institutul pentru Științe Sociale de pe lângă Universitatea din Belgrad, care avea departamente pentru studii politice, sociologie, studii economice și studii istorice, precum și un departament de documentare. În anii care au urmat s-au dezvoltat departamente și catedre asemănătoare pe lângă toate Universitățile, fiind la fel de încurajate și publicațiile din domeniu. Apropierea acestui domeniu de literatura de specialitate din Vest era vizibil mai mare decât în celelalte state ale blocului comunist.

Una dintre informațiile care reiese din aproape toate studiile cuprinse în acest volum este aceea că, dincolo de regimurile puternic ideologizate și de influența epistemologică a marxism- leninismului, în Europa Centrală și de Est de după 1945 au existat episoade în care informațiile și resursele materiale au depășit granițele naționale și au proiectat curente și interpretări comune cu cele care circulau în Europa de Vest. Schimbul de informații, idei și chiar realizarea unor proiecte comune între specialiști din Europa de Vest și cei din Europa de Est caracterizează din plin anii ‚80. În acest context, organizațiile internaționale au reprezentat o platformă de comunicare între Est și Vest (a se vedea studiul lui Bogdan Iacob despre UNESCO).

Un alt studiu interesant este cel al lui Jarosław Kilias, care face o comparație între cazul cehoslovac și cel polonez. Pentru ambele state, anii ‚60 au fost considerați anii de glorie ai sociologiei, ani remarcabili nu doar din perspectiva profesionalizării domeniului sociologic, ci și din perspectiva colaborării reciproce. Cu toate acestea, a existat o ușoară asimetrie între cele două state, asimetrie datorată nu unei simple superiorități a sociologiei poloneze – teză pe care autorul o combate –, ci posibilităților mai mari care au existat în Polonia pentru o deschidere către literatura de specialitate occidentală. Și, nu în ultimul rând, de remarcat este și studiul semnat de Zsuzsanna Hanna Biró, centrat pe o analiză asupra celor mai noi tehnologii care pot duce la o abordare de tip sociologic în cazul istoriei pedagogice.

Pentru a concluziona, fără nicio ezitare putem afirma că acest volum este unul înaltă ținută atât din perspectiva temelor abordate, cât și ca mod de organizare. Iar în acest ultim sens, apreciem că fiecare studiu este însoțit de un amplu aparat critic și de o bibliografie pe măsură. Deși fiecare autor abordează câte un studiu de caz diferit și situații particulare, se poate observa un fir roșu care leagă toate aceste perspective multiple ce nu fac decât să completeze un tablou al evoluției instituționale, dar și epistemologice a științelor sociale din Europa Centrală și de Est de după al Doilea Război Mondial.

Importanța acestui volum este dată nu doar de recuperarea unei istorii a sociologiei, a științelor sociale, în general, ci și de oportunitatea oferită istoricilor de a se apropia tot mai mult de o narațiune de „jos în sus", de o înțelegere a vieții cotidiene, prin creionarea unei narațiuni istorice care să aibă în centrul său individul. Procesele și teoriile identificate de autorii acestui volum, în evoluția și dezvoltarea științelor sociale, precum negocierea, legitimarea sau comunicarea, pot fi aplicate cu succes în înțelegerea unor procese istorice, în determinarea unor cauze și efecte[7]. Studiile cuprinse în acest volum ne argumentează cât de diferit erau abordate teme și subiecte comune (precum puterea, ideologia, „Celălalt", societatea) de la un stat la altul, deși toate erau reunite de sintagma „blocul comunist". Această „hartă comportamentală" a fost multiplicată și la alte domenii și niveluri sociale, ceea ce ar trebui să constituie un stimul în plus, pentru fiecare dintre cei care studiază istoria comunismului, de a relua și a reanaliza o serie de episoade istorice prin lupa timpului, a informațiilor și a înțelegerii acumulate și datorate cercetărilor precedente.

Note:

1. Este vorba de un volum de studii, în limba engleză, publicat la Pasts Inc., Central European University. Așa cum ne explică și editorii în introducerea volumului, studiile reprezintă rodul a două manifestări științifice, organizate în cadrul CEU din Budapesta, în 2015 și 2016.
2. Devoalând parțial și anticipând un răspuns pe care îl putem avea după parcurgerea studiilor din volum, putem preciza că ambele raportări sunt valabile, dar nu neapărat în sensul confirmării existenței a două Europe după 1945 sau a două Europe dacă luăm ca an de graniță anul 1945, ci tocmai argumentând că există o continuitate și o comunicare reciprocă, în ambele

cazuri.

3. Adela Hîncu, „Introduction: *Peripheral observations* and their Observers", în *Social Science in "Other Europe" since 1945*, ed. Adela Hîncu și Victor Karady (Budapest, Pasts Inc., Central European University, 2018), 3.
4. Zoltán Ginelli, „The *Sovietization* of Hungarian Human Geography", în *Social Science in "Other Europe" since 1945*, ed. Adela Hîncu și Victor Karady (Budapest, Pasts Inc., Central European University, 2018), 77.
5. Eva Laiferová, „Continuities and Ruptures: Sociology in Slovakia after the Second World War", în *Social Science in „Other Europe" since 1945*, ed. Adela Hîncu și Victor Karady (Budapest, Pasts Inc., Central European University, 2018), 139.
6. Ibid., 147.
7. Amintim aici de studiul istoricului Larissa Zakharova, în care aceasta făcea observația că antropologii și sociologii au contribuit cel mai mult la scrierea unor studii despre economia informală, despre construcția identității într-un regim de tip comunist, cu alte cuvinte, studii care sunt apropiate cel mai mult de variațiile naturii umane a căror vibrații duc la o pluralitate de comportamente, atitudini, amintindu-ne, încă o dată, că explicațiile și înțelegerile istoriei sunt extrem de variate și nu lasă loc unor etichetări generaliste (vezi Larissa Zakharova, „Le quotidien du communisme: pratiques et objets", *Annales, Histoire, Science Sociale*, nr. 2 (2013).

Bibliography:

Hîncu, Adela, and Victor Karady. *Social Science in "Other Europe" since 1945*. Budapest: Central European University, 2018.
Zakharova, Larissa. "Le quotidien du communisme: pratiques et objets." *Annales, Histoire, Science Sociale*, no. 2 (2013).